

DOBROSLAV OREL A POČIATKY VÝSKUMU STREDOVEKEJ HUDBY NA SLOVENSKU

EVA VESELOVSKÁ

PhDr. Eva Veselovská, PhD.; Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04, Bratislava 4; email: eva.veselovska@savba.sk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0027-9892>

ABSTRACT

The essential aim of this paper is to conduct a brief exploration of Prof. Dobroslav Orel's system of musicological work, in connection with researching medieval musical culture from the territory of Slovakia. Slovak musicology, its foundations, goals, and methods of treatment of sources, are closely connected with this outstanding figure in Czechoslovak musical culture. The consideration of Orel's activity in Slovakia includes an analysis of research, treatment and publication of our oldest music sources.

Key words: Dobroslav Orel, Slovakia, Middle Ages

Dobroslav Orel bol prvým profesionálnym muzikológom, ktorý pôsobil na Slovensku.¹ Zaslúžil sa o vybudovanie základného systému vedeckej i pedagogickej práce v odbore hudobná veda na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Ako prvý systematicky a metodicky koncepcne spracovával hudobné pramene z územia Slovenska z rôznych časových období. Po založení Seminára pre hudobnú vedu na Univerzite Komenského v Bratislave² sa stal jeho prvým riaditeľom a vychoval prvých slovenských hudobných vedcov. Zaslúžil sa i o vybudovanie obdivuhodnej knižnice seminára.

Po príchode do Bratislavy sa vo svojich muzikologických výskumoch ďalej venoval českej liturgickej hudbe. V začiatkoch Orlovho pôsobenia na Slovensku boli hlavným predmetom vedecko-výskumnej činnosti pramene českej stredovekej hudby a duchov-

¹ Dobroslav Orel. [Heslo.] In: *Ottův slovník naučný nové doby*. Dodatky, IV, 2. Praha : Ottovo nakladatelství, 1937, s. 772-773.

² Neskôr Katedra hudobnej vedy alebo Katedra muzikológie.

ná pieseň.³ V novom prostredí však paralelne realizoval obdivuhodnú výskumnú, pedagogickú a kultúrno-osvetovú činnosť, ktorá si všímala rôzne hudobné podnety zo slovenského prostredia.

V roku 1919 sa začína obdobie Orlovho pôsobenia na Slovensku.⁴ Na základe habilitácie na Teologickej fakulte Karlovej Univerzity v Prahe bol vymenovaný za riadneho profesora cirkevnej hudby na Katolíckej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zriadenie tohto odboru na bohosloveckej fakulte sa ale nepodarilo realizovať.⁵ O dva roky neskôr, dňa 14. 9. 1921 ho prezident republiky vymenoval za jedného z prvých ôsmich profesorov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Seminár pre hudobnú vedu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského viedol Orel v rokoch 1921 – 1939.⁶

Pedagogický proces, ktorý sa v Seminári pre hudobnú vedu realizoval pod vedením D. Orla, pozostával z výberových prednášok a seminárov od najstarších období (napr. antická hudba, hudba kresťanského staroveku), cez hudbu konkrétnych skladateľov, ľudovú hudbu až po dejiny hudby tzv. „novej doby“. Spolu s Orlom pôsobil v seminári Antonín Hořejš (knihovník alebo vedecká pomocná sila),⁷ Frico Kafenda (lektor náuky o harmónii alebo náuky o kontrapunkte), Oskar Nedbal (lektor náuky o inštrumentácii), Anna Dočkalová (lektorka hudobnej výchovy),⁸ Bronislav Hubka (vedecká pomocná sila)⁹ a Konštantín Hudec (asistent od akademického roku 1938/1939).

V kontexte štúdia dejín stredovekej hudobnej kultúry patrili medzi semestrálne predmety, ktoré obsahovali stredoveké témy alebo boli spojené so štúdiom stredovekých prameňov na Slovensku, napríklad *Pramene dejín hudby na Slovensku I, II* (1923/1924), *Hudobná Bratislava I, II* (1927/1928), *Dejiny hudby československej I, II* (1921/1922), *Hudobné kapitoly zo Slovenska* (1928/1929).¹⁰ Niekoľko semestrálnych tém bolo zameraných výlučne na českú stredovekú hudobnú kultúru – *Hudba v Čechách* (1927/1928), *Hudba v Čechách 14. veku* (1930/1931), *Česká hudba za Lucembur-*

³ OREL, Dobroslav: *Kancionál Franusův*. Praha : Jednota Cyrilská, 1922. OREL, Dobroslav: *Počátky vícehlasu v Čechách*. In: *Sborník Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1922. OREL, Dobroslav: *Hudební prvky svatováclavské*. In: *Svatováclavský sborník na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého*. Sv. II., 3. Praha : Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 1937.

⁴ Za spoluprácu a pomoc pri spracovaní údajov k pôsobeniu D. Orla na Slovensku ďakujem Dr. Róbertovi Marettovi, ktorý bol v roku 2015 pracovníkom Registratúrneho strediska Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej FiF UK) a Dr. Veronike Mráčkovej. Obrazový materiál štúdie pochádza z Registratúrneho strediska FiF UK, konkrétne z Osobného spisu D. Orla, zo spisu Seminára pre hudobnú vedu FiF UK a z pozostalosti D. Orla z Národného múzea – Českého múzea hudby v Prahe.

⁵ ŠTŮR, Svätopluk: Prof. Dobroslav Orel šesťdesiatnikom. In: *Průdy*, roč. 14, 1930, č. 10, s. 645-647.

⁶ Rektorem Univerzity Komenského bol Dobroslav Orel v školskom roku 1931/1932, prorektorom bol v rokoch 1922/1923, 1924/1925, 1925/1926, dekanom Filozofickej fakulty v rokoch 1923/1924 a senátorom v rokoch 1937/1938.

⁷ Vedeckou pomocnou silou bol Antonín Hořejš od školského roka 1928/1929. V školskom roku 1932/1933 nemal D. Orel žiadnu pomocnú vedeckú silu.

⁸ Od roku 1936/1937.

⁹ Od roku 1933/1934.

¹⁰ Zoznamy prednášok a seminárnych cvičení Univerzity Komenského z rokov 1921 – 1939. Archív rektorátu Univerzity Komenského v Bratislave.

kov (1931/1932), *Najstaršia hudba v Čechách* (1938/1939). Všeobecné dejiny hudobnej kultúry reprezentovali prednášky *Dejiny hudby renesancie*, *Hudba v stredoveku*, *Vývoj polyfónie*, *Hudobná paleografia* (od roku 1921/1922) a napríklad i špecializované témy seminárov *Rytmika chorálu* (1924/1925), *Výklad diela Guida z Arezza „Micrologus de disciplina artis musicae“* (1925/1926) alebo *Čítanie a výklad stredovekých teoretikov hudobných* (1931/1932).

Seminár pre hudobnú vedu začal svoju existenciu v roku 1921 témami *O hudbe antickej* (zimný semester), *O hudbe kresťanského staroveku* (letný semester), *Dejiny hudby československej I a II*, *Hudobná paleografia* a dvojhodinovým seminárom.

Tabuľka 1: Seminár pre hudobnú vedu (ďalej uvedený ako SHV) v rokoch 1921/1922

školský rok	zimný semester (časová dotácia)	letný semester
1921/1922	O hudbe antickej (2) Dejiny hudby československej I. (2) Hudobná paleografia (1) SHV (2)	O hudbe kresťanského staroveku (2) Dejiny hudby československej II. (2) Hudobná paleografia (1) SHV (2)

Samostatná téma k prameňom dejín hudby na Slovensku bola po prvýkrát vypísaná v školskom roku 1923/1924, keď mal už Orel za sebou realizáciu prvých terénnych výskumov na Slovensku (Osobný spis Orla, záznam zo dňa 28. 7. 1923)

Tabuľka 2: Seminár pre hudobnú vedu v rokoch 1923/1924

školský rok	zimný semester	letný semester
1923/1924	Doba Smetanova (2) J. S. Bach (2) Pramene dejín hudby na Slovensku (1) SHV (2)	Doba Smetanova (2) J. S. Bach (2) Pramene dejín hudby na Slovensku (1) SHV (2)

Posledným školským rokom Dobroslava Orla na Slovensku bol predvojnový školský rok 1938/1939, v ktorom bola napriek značne vyostrenej politickej situácii vypísaná až takpovediac provokatívne téma *Najstaršia hudba v Čechách*. Naopak v druhom semestri už nefigurovala žiadna téma z dejín hudby.

Tabuľka 3: Seminár pre hudobnú vedu v rokoch 1938/1939¹¹

školský rok	zimný semester	letný semester
1938/1939	Najstaršia hudba v Čechách (2) Polyfonia (2) Hudobná paleografia (1) SHV: cvičenia a referáty (2)	bez predmetov z dejín hudby ¹¹

Počas svojho pôsobenia na Slovensku vchoval Dobroslav Orel prvú generáciu slovenských muzikológov – Konštantína Hudeca, Františka Zagibu a Zdenku Bokesovú.

¹¹ V zozname prednášok sú uvedené len hudobnoteoretické predmety: *Náuka o harmónii* (pokračovanie kurzu pre začiatočníkov, 2), *Náuka o harmónii* (pokračovanie kurzu pre pokročilých, 2), ktoré prednášal Frico Kafenda.

O činnosti svojho pedagóga píše Konštantín Hudec v roku 1937 nasledovné slová:

„Z katedry nevybudovanej teológie prešiel Orel na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského a stal sa profesorom a riaditeľom hudobno-vedeckého seminára. Svoj odbor a seminár v najťažších časoch vytvoril a vybavil na jeden z reprezentačných ústavov filozofickej fakulty. Nová funkcia ho postavila pred nové úlohy.“

Svojich študentov Orel viedol k aktívnej vedeckej práci s primárnymi prameňmi. So študentmi realizoval niekoľko výskumných ciest v Čechách i na Slovensku. Svedčia o tom správy o činnosti Seminára pre hudobnú vedu. V správe o činnosti seminára v školskom roku 1931/1932 z 28. júna 1932 sa píše, že riaditeľ seminára (t. j. Dobroslav Orel) a štyria ďalší členovia vykonali študijnú cestu do Mestského múzea v Hradci Králové a Chrudimi (15. 8. – 30. 8. 1931), kde boli spartované a vyfotografované vokálne viachlasy rukopisných pamiatok z druhej polovice 16. a začiatku 17. storočia.¹² V správe z roku 1934 sa v bode 3 spomína vyslanie Konštantína Hudeca do Budapešti, kde navštívil zbierky Národného múzea a archív Akadémie vied a umení.¹³ V tom istom školskom roku bol František Zagiba vyslaný na stredné Slovensko, aby sa „poohliedl po hudobných památkach“.

V spisoch seminára sa objavujú aj žiadosti o financovanie pramenného výskumu. Členovia seminára a študenti nemali pravdepodobne často dostatok finančných prostriedkov na služobné cesty a výjazdy. V liste zo dňa 31. 5. 1930 žiada napríklad Orel o podporu 1. odboru „Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi“.¹⁴ V liste sa píše nasledovné:

„Ředitel semináře (t. j. Dobroslav Orel) konal zvláště v prvních letech svého působení v Bratislavě vědecké cesty po hudobních archívech na Slovensku. Seznal, že Slovensko má velmi důležité hudobní památky, které nutno skatalogizovati a eventuelne získati pro centrální archív hudobní. Katalogizace tato, která dosud pro nedostatek finančních prostředků se dala náhodile a sloužila výhradně ke zjišťování hudobního materiálu, by se nyní konala systematicky.“

V liste ďalej vymenúva miesta na Slovensku, kde je nutné realizovať výskumy (Martin, Kremnica, Dolný Kubín, Liptovský Mikuláš, Okoličné, Poprad, Kežmarok, Podolínec, Bardejov, Lubica, Prešov, Košice, Jasov, osobitne spomína františkánske kláštory a pripája ešte všeobecné miesta: „a jinde po kruchtách katolíckých a evanjelických“). Za dôležitý cieľ výskumných ciest považoval Orel postupnú odbornú katalogizáciu hudobných pamiatok, pričom si uvedomoval, že celý zámer môže trvať dlho. V liste uvádza:

„Katalogizace a studium těchto památek vyžaduje delší práce, rozvržené na několik let. Nejenom v zájmu vědeckém, nýbrž i v zájmu zhodnocení a zachování hudobní literatury na Slovensku nutno aspoň o prázdninách postupně provést odbornou katalogizaci těchto památek“.

V správe o činnosti seminára v školskom roku 1932/1933 sa dokonca v bode 3 píše, že pre nedostatok finančných prostriedkov nebola realizovaná žiadna exkurzia.¹⁵

¹² Registratúrne stredisko FiF UK, spis Hudobného seminára FiF UK, rok 1934, č. j. 172/34.

¹³ Registratúrne stredisko FiF UK, spis Hudobného seminára FiF UK, rok 1933, č. j. 121/33.

¹⁴ Registratúrne stredisko FiF UK, spis Hudobného seminára FiF UK, rok 1930, č. j. 193/30.

¹⁵ Registratúrne stredisko FiF UK, spis Hudobného seminára FiF UK, rok 1933, č. j. 121/33.

O svojich študentov sa Dobroslav Orel staral mimoriadne zodpovedne. V spisoch Seminára pre hudobnú vedu sa nachádza viacero odporúčaní na štúdium prameňov, ako napríklad štipendium pre Františka Zagibu alebo zahraničný pobyt pre Konštantína Hudeca na Vysokú školu pre cirkevnú hudbu v Regensburgu.

Zásluhy Dobroslava Orla na vedeckej práci pri spracovaní slovenských prameňov veľmi trefne opisuje práve Orlov študent František Zagiba. O svojom pedagógovi píše:

„[...] žiaci Dobroslava Orla, pokračujúc v práci, ktorú začal ich učiteľ, pod jeho vedením odhaľujú rok čo rok novšie a novšie zjavy zo zabudnutej slovenskej kultúry hudobného založenia, takže na základe tejto pracovnej tradície a z výsledkov vykonaného diela formujú sa už zreteľne i syntetické dejiny o hudobnej minulosti Slovenska.“

Paralelne s pedagogickou činnosťou teda vykonával Dobroslav Orel na Slovensku aj obdivuhodnú výskumnú prácu. Orel bol od roku 1919 členom tzv. Hudobných konservátorov Slovenska, ktorí mali za cieľ zhromaždiť základné súpisové a archívne informácie o hudobných prameňoch z územia Slovenska v povojnovej Československej republike.¹⁶ Pramenné výskumy a študijné cesty po celom Slovensku realizoval Orel spolu so svojimi spolupracovníkmi a študentmi.

Konštantín Hudec o výskumných cieľoch a aktivitách svojho pedagóga píše:

„V prvom rade išlo o to, aby sa všetko pozbieralo a zachovalo, čo Slováci v dávnej minulosti priniesli do hudobného rozmachu uhorského štátu. Nebola to práca malá, bolo treba pochodiť všetky významnejšie strediská na Slovensku. Tak navštívil Orel Kremnicu, Bystricu, okrem ďalších stredoslovenských miest prešiel takmer celý Spiš, aspoň v skratke mohol nakresliť syntetický obraz tunajšej hudobnej kultúry.“¹⁷

V roku 1923 podnikol cez prázdniny študijnú cestu po viacerých slovenských mestách so zaujímavým cieľom skatalogizovať rukopisy, staré tlače a literárne diela, týkajúce sa hudby zo Slovenska. Za hlavnú úlohu si Orel v tomto čase kládol vybudovanie centrálného hudobného archívu pri hudobnovednom seminári Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Počas cesty navštívil viaceré farské, mestské, zámocské archívy a knižnice (Žilina, Ružomberok, Dolný Kubín, Poprad, Liptovský Mikuláš, Okoličné, Kežmarok, Levoča, Košice, Martin). Pramenný výskum vykonal Orel spolu s Antonínom Hořejšom. So stredovekými hudobnými prameňmi sa Orel stretol najmä v mestských archívoch a evanjelických knižniciach. V správe zo služobnej cesty Orel

¹⁶ Pozostalosť Dobroslava Orla – Národní muzeum – České muzeum hudby, spisy 767-770. 773. V zachovaných materiáloch pozostalosti sa nachádzajú zápisnice z prvej schôdze a 1. Zjazdu hudobných konservátorov na Slovensku a rukopis D. Orla s návrhom pravidiel a inštrukcií hudobného výskumu. Prvá schôdza konzervátorov sa uskutočnila dňa 17. 12. 1919 v Bratislave. Systém výskumnej práce mal byť vykonaný podľa vzoru z Prahy a z Brna: „Ministerstvo školství a národní osvěty učinilo letos vážný projev, aby hudební památky ze Slovenska se uložily v hudebně-vědeckém semináři UK a aby tak doplňován byl zdejší hudební archiv podle analogie hudebních archivů státní konservatoře v Praze a Zemského muzea v Brně. Jest nyní na všech činitelích, aby uznali, že je to nejbezpečnější způsob, jak hudební prameny uchovati a jediná možnost, jak na jich podkladě jednou podati obraz hudební kultury slovenské.“

¹⁷ HUDEC, Konštantín: K štátnej cene prof. Dr. D. Orla. In: *Průdy*, roč. 21, 1937, č. 9, s. 556-558.

dokonca spomína viaceré hudobné materiály, ktoré do Bratislavy priviezol so sebou do knižnice Seminára pre hudobnú vedu:

„Z katolíckeho kostela v Kežmarku privezl podepsaný čtené skladby mistrů českých a slovenských a rovněž z lyceální knihovny evangelické byly půjčeny na reverz cené huďební dokumenty německé kultury na Slovensku. Rovněž z městského musea v Kežmarku obdrží náš seminář fragmenty chorálních písní z 15. století.“

Orel v správe taktiež píše, že na základe zozbieraného materiálu pripraví prednášky na tému *Prameny dějin hudby na Slovensku*.

Orel realizoval po Slovensku aj ďalšie výskumné cesty, počas ktorých navštívil napríklad stredoslovenské banské mestá. Uvedomoval si nevyhnutnosť poznania primárnych prameňov, bez ktorého nie je možná realizácia relevantnej analýzy alebo vyhodnotenia jednotlivých hudobných zložiek. Napriek faktu, že nenapísal väčšiu prácu, štúdiu alebo syntézu k najstarším prameňom hudobnej kultúry na Slovensku, vo viacerých Orlových štúdiách sa objavujú čiastkové informácie, ktoré upozorňujú na takmer úplnú znalosť stavu pramennej základne na Slovensku začiatkom 20. storočia. V referáte *Teorie o lidové písni slovenské* z Medzinárodného kongresu pre ľudové umenie, uverejnenom v časopise *Průdy* Orel píše: „My (muzikológovia) jako chemici analysujeme složité funkce a jdouce ke kořenům příčin, podnětů a vlivů chceme přijíti k synthesi a vyložiti teoretické problémy“.¹⁸

Vo viacerých Orlových štúdiách sa objavujú čiastkové komentáre a súdy k obsahu a pôvodu niektorých stredovekých materiálov, ktoré mal Orel v rukách. V už citovanej štúdiu *Teorie o lidové písni slovenské* sa nachádzajú všeobecné úvahy o liturgickom živote v stredoveku so zaujímavým a mierne humorným nádychom:

„Život Slováků byl spjat s náboženstvím a tím i s chrámovým zpěvem úžeji než život sousedních Čechů a Moravanů. Slovák dával jako ofěru spíše humornou píseň, než peněžitý dar. O Narození Páně si prozpěvoval: Já mu oferujem velkú klobasu, čo sa ňou tri krát opášu.“

Ku konkrétnym teoretickým problémom zaujal niekedy mimoriadne triezve stanovisko, pričom v hodnotení naznačil polemické stanovisko (napríklad sporný pôvod kremnických zlomkov). Pri otázke znalosti cirkevných tónin Orel spomína konkrétne neumové fragmenty z Kremnice (múzeum):

„Neodposlouchal jich z liturgického a latinského chorálu, který byl velmi pěstěn na Slovensku od 14. věku, neli již dřive, jestliže kremnické fragmenty neumového oficia z 11. – 12. století jsou domácí proveniencie. Liturgický chorál se zpíval při městských a klášterních kostelích umělým sborem, pokud nepřišla josefínská reforma, která proměnila chorální pergamenty na obaly městských účtů a cechovních knih.“

¹⁸ OREL, Dobroslav: *Teorie o lidové písni slovenské*. In: *Průdy*, roč. 12, 1928, č. 9, s. 557-558.

V roku 1929 uverejnil Orel v Pazdírkovom hudobnom slovníku náučnom prvé syntetické hodnotenie najstarších hudobných prameňov z územia Slovenska.¹⁹ V stati *Slovensko – Stručné dějiny hudby* píše Orel o liturgickej hudbe na Slovensku:

„Chorál se zpívá při biskupských a kapitulních chrámech a v kláštorech františkánských. Svědčí o tom fragmenty neumového zápisu rukopisů 11. a 12. století kremnického muzea, latinského officia 14. století z evangelické knihovny v Prešově, z nichž jedno české provenience, chorální fragmenty františkánské knihovny v Trnavě 15. a 16. století, jako zbytky graduálů a antifonářů. V nich chorální nota místy ustupuje černé notě mensurální, kterou zapsáno Patrem Italicum a Patrem Bohemicum. Pergamenů chorálních knih 15. století užito v 17. a 18. století na vazby cechovních knih a městských účtů (Bratislava, Kežmarok, Levoča, Kremnica a j.). Jedině při biskupských a kapitulských kostelích (Bratislava, Spišská Kapitula, Košice a j.) zachovaly se chorální knihy 14. – 16. století, zbavené namnoze iniciálek; některé památky odvezeny do Pešti, jiné se ztratily.

Melodie má tu internacionální strukturu, zápis navazuje výhradním užitím romby na tradici 14. a 15. století a na černou mensurální notu 16. století, [...] chorál se zpívá nejenom na základě obecních liturgických principů, ale také na základě řádových konstitucí – např. františkánská konstituce provinciála Igála z r. 1454.“

Na základe citovaného textu je zrejmy fakt, že situácia, ktorú Orel na základe pramenných výskumov na Slovensku spoznal, kopíruje súčasný, aktuálny stav kompletne i fragmentárne zachovaných rukopisov v slovenských archívnych, knižničných a muzeálnych inštitúciách. Podobne, ako je to i dnes, spomína Orel kompletne kódexy, ktoré sa zachovali v 4 mestách – v Bratislave, Spišskej Kapitule, Prešove a v Košiciach.²⁰ Orel vedel o mnohých hudobninách, ktoré sa v tomto čase dostali do zahraničia alebo sa stratili. Dobre poznal i nevelmi lichteravý stav kódexov, z ktorých boli najmä v Bratislave vyrezávané a predávané iluminované iniciály. V 20. a 30. rokoch sa po častiach rozpredávali i kompletne fóliá mnohých rukopisov Bratislavskej kapitulskej knižnice. Z bratislavských antikvariátov skupovali niektoré rukopisy členovia Vedeckých ústavov mesta Bratislavy.²¹ Práve prostredníctvom tejto inštitúcie, ktorá bola v Bratislave v medzivojnových rokoch mimoriadne dôležitou kultúrnou inštitúciou (založená bola v roku 1923, zrušená v roku 1953), boli odkúpené mnohé vzácne časti kódexov z Bratislavy. Dnes sú tieto rukopisy majetkom Štátneho archívu v Bratislave (*Bratislavský misál I EC Lad. 3, Bratislavský antifonár I EC Lad. 3, Bratislavský antifonár EC Lad. 4, Bratislavský antifonár III EC Lad. 6, Fragments EC Lad. 1-2, EC Lad. 6*). Orel sa ako člen Vedeckých ústavov mesta Bratislavy s predajom vyrezaných kódexov a iniciál v Bratislave bezpochy-

¹⁹ OREL, Dobroslav: Slovensko. Stručné dějiny hudby. In: *Pazdírkův hudební slovník naučný I. Část věcná*. Ed. Oldřich Černušák. Brno : Nákladem O. Pazdířka, 1929, s. 370-372. Vybrané štúdie Dobroslava Orla boli publikované v edícii Dokumenty k dejinám slovenskej hudby zväzok XVIII. OREL, Dobroslav: *Príspevky k dejinám slovenskej hudby*. Antológia hudobných štúdií a príspevkov. Ed. Juraj Potůček. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 1968.

²⁰ *Kartuziánsky graduál Inc B 238* mohol Orel vidieť ešte na jeho pôvodnom mieste, teda v knižnici Spišskej Kapituly, odkiaľ bol v druhej polovici 20. storočia prevezený do Matice slovenskej v Martine. SOPKO, Július: *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1981, s. 219-220, č. 191.

²¹ Vedecké ústavy mesta Bratislavy vznikli v roku 1923 spojením viacerých bratislavských kultúrnych inštitúcií – múzea, archívu a knižnice.

by stretol. V pozostalosti, uloženej v Českém muzeu hudby, sa nachádza list umenovedca Jana Ebringera, ktorý je adresovaný Orlovej žiačke a neskôr pedagogičke Seminára pre hudobnú vedu Anne Dočkalovej.²² V liste sa spomínajú fotografie č. 1, 2, 3 a 4 (iniciály z *Bratislavského antifonára II* Štátny archív v Bratislave EC Lad. 4 a Slovenský národný archív 4, Múzeum mesta Bratislavy – pozostalosť Ovidia Fausta), ktoré sú taktiež priložené k listu. Ebringer priamo píše:

„Fotografie č. 1 a 2 ukazujú iniciály z majetku p. prof. Orla, ktoré dal svojho času k dispozícii na fotografovanie p. hlavnému radcovi Dr. Ovidiovi Faustovi [...] Snímky č. 1 a 2 sú teda snímky iniciál z majetku p. prof. Orla a podľa informácií p. riaditeľa bratislavského mestského múzea Dr. Fausta malo byť v majetku p. prof. Orla ešte viac takýchto iniciál“.

V oboch prípadoch dnes ide o známe a existujúce fóliá *Bratislavského antifonára II*. Obrázok č. 1 je fólio 304v zo Slovenského národného archívu (*Bratislavský antifonár IIb 4*),²³ pričom vyrezaná iniciála *Gaude Maria virgo cunctas* je t. č. v Múzeu mesta Bratislavy (A/49).²⁴ Fotografia č. 2 je fólio 1r *Veni sancte spiritus* (Múzeum mesta Bratislavy A/5).²⁵

Podľa zmienky z listu malo byť v majetku Dobroslava Orla ešte viacero ďalších iniciál. Každopádne v pozostalosti Dobroslava Orla sa dnes žiadne fragmenty z *Bratislavského antifonára II* nezachovali. Všetky dnes známe vyrezané iniciály tohto rukopisu sa nachádzajú v Múzeu mesta Bratislavy, konkrétne v pozostalosti medzivojnového riaditeľa Vedeckých ústavov mesta Bratislavy Ovidia Fausta.²⁶ V tejto pozostalosti sa zachovalo spolu 17 stredovekých fragmentov.²⁷ Sú medzi nimi aj ďalšie vyrezané fóliá, ktoré sa spomínajú v liste Anne Dočkalovej (Obr. 1a, 1b).

Orel vo svojich štúdiách o dejinách hudby na Slovensku viackrát spomína fragmenty, ktoré boli súčasťou obalov a väzieb mladších písomností („Bratislava, Kežmarok, Levoča, Kremnica a jiné“). Datuje ich úplne správne a objektívne najmä do 15. storočia. Notáciu označuje všeobecne ako *notu chorální* alebo niekedy ako *rhombiku*. Z konkrétnych rukopisov spomína dva prešovské kódexy, ktoré sa dnes nachádzajú

²² České muzeum hudby, Pozostalosť Dobroslava Orla, krabica 4, č. 9. Za upozornenie na existenciu listu a ďalšie informácie a doklady o spracovaní stredovekých prameňov z územia Slovenska D. Orlom ďakujem Dr. Veronike Mráčkovej.

²³ SOPKO, Ref. 19, s. 75-76, č. 30. VESELOVSKÁ, Eva: *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Archivbeständen von Bratislava*. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum, 2002, s. 85-86, č. 44.

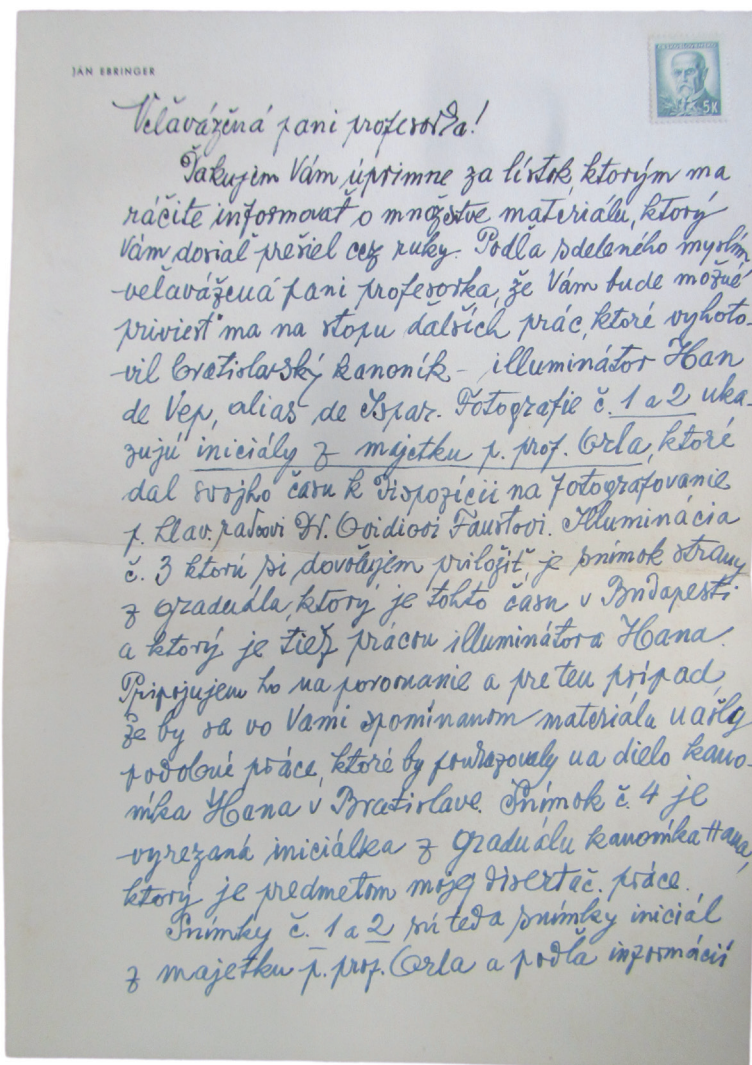
²⁴ SOPKO, Július: *Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 74, č. 504.

²⁵ SOPKO, Ref. 23, s. 65, č. 491. VESELOVSKÁ, Ref. 22, s. 88-89, č. 49.

²⁶ Ovidius Faust bol riaditeľom Vedeckých ústavov mesta Bratislavy v rokoch 1933 – 1945. HOLČÍK, Štefan: Ovidius Faust – životné osudy. In: *Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy. Zv. XX*. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2008, s. 19-32.

²⁷ ŠURDOVÁ, Monika: Knižnica Ovidia Fausta v Múzeu mesta Bratislavy. In: *Bratislava. Zborník Múzea mesta Bratislavy. Zv. XX*. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2008, s. 33-41. SOPKO, Ref. 23, s. 62-74.

v Štátnej vedeckej knižnici a sú majetkom Evanjelickej cirkvi a. v. v Prešove (Žaltár sine Sign.,²⁸ Notovaný breviár z roku 1375 sine Sign.²⁹).

Obr. 1a: List Jana Ebringera Anne Dočkalovej

²⁸ SOPKO, Ref. 19, s. 226, č. 196.

²⁹ SOPKO, Ref. 19, s. 226-227, č. 197.

p. riaditeľa bratislavského mesto. múzea Dr.
 Fausta, malo byť v majetku p. prof. Orla
 ešte viac šarajzato iníciaľ.

Bol by som Vám, veľavážení p. profesorka,
 veľmi poďakujúci za Vaše vďelenie, kde sa tieto
 práce (č. 1, 2) nachádzajú a pripadáe i ďalšie
 ktoré by ste pri tejto príležitosti našli. Práce č. 1 a 2
 ortaly, však celkom určite u p. prof. Orla.

Typické je tu utváranie listov v pozitívach,
 ďalej naturalistické kvety a medzi nimi a
 listami pozoriate plátečky. Je to práca
 15. storočia a uvoľňuje sa na dielo paleoburžoá
 illuminátora Ulricha Schreiera

Som Vám nadmieru poďakujúci, veľavážení
 p. profesorka za Vaše cenné informácie a
 rady, ktorými by ste mi pomohli pri mojej
 práci a som Vám v úcte oddaný

Ján Springer
 Bratislava, Břížna 49/IV.

Obr. 1b

K obsahu liturgických rukopisov sa vyjadruje všeobecne a melodickú štruktúru označuje ako internacionálnu. Blížšie sa nezaobrá ani liturgickým³⁰ ani hudobným obsahom (nespomína spevy uhorských svätcov ani špecifiká omšového alebo oficiového repertoáru zo Slovenska).

³⁰ V rámci hodnotenia liturgie sa Orel zmiňuje iba o františkánskej konštitúcii provinciála Igála z roku 1454, ktorú určite dobre poznal z výskumov vo Františkánskej knižnici v Bratislave, dnes v Štátnom archíve v Bratislave.

Najrozsiahlejším príspevkom k dejinám stredovekej kultúry z územia Slovenska je Orlova štúdia *Hudební prameny na Slovensku*.³¹ Mimoriadny dôraz kladie Orel na poznanie primárnych prameňov: „Veliké to úkoly pro několik generací, jejichž vyřešení předpokládá především znalost prvotních pramenů“. Z konkrétnych jednohlasných liturgických rukopisov sa zmieňuje o niekoľkých stredovekých materiáloch. Opäť spomína kremnické fragmenty a rukopisy z Prešova a Bratislavy. Prvýkrát si Orel všima český repertoár v slovenských rukopisoch a zmieňuje sa i o konkrétnych spevoch (sekvencia *Christe tui preclari militis*). V časti o hudobných prameňoch Orel píše:

„Nejstarším, dosud známým rukopisem s neumovou notací na Slovensku jest kremnický fragment latinského oficia neznámé proveniencie asi z 12. století. Dále dvě latinské oficia neznámé proveniencie asi z 12. století. Dále dvě latinská oficia s chorální notou měla evangelická kolegiální knihovna v Prešově a to jedno českého původu z I. pol. 14. století s českými svátky v přiloženém kalendáři, s českými homiliemi o sv. Václavovi a sv. Vojtěchu, druhé z pol. 14. století, zatím neznámého původu. Řada antifonářů, graduálů a sekvenciářů s chorální notou století 14. až 16. na velikém foliu pergamentových listů přišla na zmar ve století 17. a 18., tedy v době, kdy chorál byl v úpadku a chorální knihy císařem Josefem II. vyřazeny z užívání. Do vystřihaných listů z těchto cenných sborníků byly zevázány cechovní a městské účty, jak svědčí městské knihovny v Bratislavě, Kežmarku, Levoči, Kremnici a jinde. Jedině při biskupských a kapitulských kostelích nebo v museích, jako v Bratislavě, ve Spišské Kapitule a Košicích, zachovaly se chorální kodexy na pergamenu v gotických a renesančních vazbách. Žel z těch některých vyřezány iniciálky a celé obrazy; jiné putovaly do Pešti na vyšší rozkaz palatinův, jiné se ztratily z výstavních vitrin. Zvláště jest upozorniti na *Missale Posoniense*,³² rkp. XV. století v Národním museu v Pešti se sekvencí svatováclavskou *Criste tui preclari militis*; rukopisu užil Dreves v *Analecta Hymnica*, LIV, s. 119“.

Zo zaujímavých informácií je možné spomenúť miesto uloženia bratislavských materiálov, ktoré sa v tom čase nachádzali vo veži Kostola sv. Martina. „V kapitulskom archivu na veži chrámu sv. Martina v Bratislavě jsou chorální knihy liturgické z 15. a 16. věku, ve františkánské knihovně jsou mensurální tisky“.

Dobroslav Orel sa hĺbkovému štúdiu kompletných prameňov (napr. bratislavských alebo spišských rukopisov) z územia Slovenska síce nevenoval, napriek tomu si uvedomoval, že hodnotenie zachovaných materiálov je možné len na základe znalosti primárnych prameňov. Orlove štúdie o liturgickej hudbe z územia Slovenska nepri-nášajú podrobné analýzy, napriek tomu v nich nachádzame množstvo cenných údajov a informácií. Orlove hodnotenia obsahujú základný obraz o stave hudobných rukopisov. Mnohé liturgické kódexy boli práve v medzivojnovom období najmä v Bratislave mimoriadne znehodnotené, prípadne sa úplne stratili. Bližšie štúdium sekundárnych

³¹ OREL, Dobroslav: *Hudební prameny na Slovensku*. In: *Príspevky k pravěku, dejinám a národopisu Slovenska*. Eds. Jan Eisner – Jan Hofman – Vilém Pražák. Bratislava : Slovenské vlastivedné múzeum, Bratislava, 1931, s. 59-79. Časť textu má zhodné pasáže o stredovekých prameňoch ako Orlova štúdia *Slovensko. Stručné dějiny hudby*. OREL, Ref. 18.

³² *Cod. 218 Bratislavský misál „E“* ca. 1425 – 1430, Clmae 218 Maďarská národná knižnica v Buda-pešti.

prameňov z pozostalosti Dobroslava Orla prinieslo veľa zaujímavých údajov o osudoch konkrétnych liturgických rukopisov z územia Slovenska (*Bratislavský antifonár II*).

Záver

Dobroslav Orel bol prvým profesionálnym muzikológom, ktorý pôsobil na Slovensku. Zaslúžil sa o vybudovanie základného systému vedeckej i pedagogickej práce v odbore hudobná veda na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Ako prvý systematicky, logicky a koncepcne spracovával hudobné pramene z územia Slovenska z rôznych časových období. Po založení Seminára pre hudobnú vedu na Univerzite Komenského v Bratislave sa stal jeho prvým riaditeľom a vychoval prvých slovenských hudobných vedcov. Zaslúžil sa tiež o vybudovanie obdivuhodnej knižnice seminára. Počas svojho pôsobenia na Slovensku vychoval Dobroslav Orel prvú generáciu slovenských muzikológov – Konštantína Hudeca, Františka Zagibu a Zdenku Bokesovú. Svojich študentov Orel viedol k aktívnej vedeckej práci s primárnymi prameňmi. So študentmi realizoval niekoľko výskumných ciest v Čechách i na Slovensku. Počas svojho pôsobenia na Slovensku podnikol Orel študijné cesty po viacerých slovenských mestách s cieľom skatalogizovať rukopisy, staré tlače a literárne diela, týkajúce sa hudby zo Slovenska. Za hlavnú úlohu si Orel kládol vybudovanie centrálného hudobného archívu pri Seminári pre hudobnú vedu Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Orlove štúdie o liturgickej hudbe z územia Slovenska neprinášajú podrobné analýzy, napriek tomu v nich nachádzame množstvo cenných údajov a informácií. Orlove hodnotenia obsahujú základný obraz o stave hudobných rukopisov. Slovenská hudobná veda, výskumné ciele a pracovné metódy spracovania prameňov dodnes úzko súvisia s touto mimoriadnou osobnosťou československej hudobnej kultúry.

Štúdia je súčasťou grantového projektu VEGA 2/0006/21 „Transregionálne vzťahy prameňov duchovnej a svetskej hudby z územia Slovenska v 12. – 17. storočí“ (2021 – 2024), riešeného na Ústave hudobnej vedy SAV, v. v. i.

Summary

DOBROSLAV OREL AND THE BEGINNINGS OF RESEARCHING MEDIEVAL MUSIC IN SLOVAKIA

Dobroslav Orel was the first professional musicologist who was active in Slovakia. He played a meritorious part in constructing the basis system of scholarly and pedagogic work in the Department of Musicology at the Philosophical Faculty of Comenius University in Bratislava. Orel was the first who systematically, logically and conceptually addressed the music sources from the territory of Slovakia, dating from a variety of time periods. Having founded the Musicological Seminar at Comenius University in Bratislava, he became its first director, and he trained the first Slovak musicologists. He is to be credited with the erection of the Musicological Seminar's admirable library. During his period of work in Slovakia, Dobroslav Orel taught the first generation of Slovak musicologists: Konštantín Hudec, František Zagiba and Zdenka Bokesová. Orel guided his students towards active scholarly work with primary sources. With his students he engaged in a number of research trips in the Czech Republic and Slovakia. While working in Slovakia, Orel carried out research journeys in several Slovak towns, with the aim of cataloguing manuscripts, old prints and literary works relevant to music in Slovakia. He set as his main task the construction of a central music archive alongside the musicological seminar in Comenius University's Philosophical Faculty. While Orel's articles on liturgical music from the territory of Slovakia do not provide a detailed analysis, despite this they include a great many valuable items of information. Orel's evaluations contain a fundamental portrayal of the state of music manuscripts. To this day Slovak musicology, its research goals and working methods for treating sources, are closely connected with this outstanding figure in Czechoslovak musical culture.